

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

STUDIER

TIL

DANSK MEDICINALHISTORIE

AF

KRISTIAN CARØE

UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF
DEN GREVELIGE HJELMSTJERNE-ROSENCRONESKE STIFTELSE

KØBENHAVN OG KRISTIANIA
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

FR. BAGGES KGL. HOFBOGTRYKKERI

1912

De medicinske hofstater på Nykøbing slot. 1594—1685.

ENDNU er 150 år ikke svundne, siden Nykøbing slot blev jævnet med jorden, og dog er næsten ligeså fuldstændigt mindet om det udsløttet; kun få ved nu, at det i over 500 år var et af Danmarks største slotte, til hvilket mange historiske minder knytter sig, og at det navnlig har spillet en rolle som enkesæde for danske dronninger.

Allerede Christopher I dygtige og energiske dronning Margrethe Sambiria (Sprænghest) havde her en tid sit enkesæde, men det er dog først under de oldenborgske konger, at der her i lange tider rørte sig et stort og rigt hofliv, da flere enke-dronninger havde Lolland-Falsters len som livgeding.

Den første af disse var Frederik I enke Sophie af Pomern; men om hun har haft bolig på slottet, er vist meget tvivlsomt; hun opholdt sig mest i Kiel og har ikke efterladt sig noget minde som dansk dronning. Det er Frederik II's enke Sophie af Mecklenburg, der sætter sit præg på dette slot, hvor hendes trolovelse fandt sted 1571, og hvor hun senere levede en lang årrække, efter at det fra 1588 til 1594 var blevet ombygget for at kunne tjene hende som enkesæde; og det er da også i den skikkelse, som det da fik, at det nu kendes fra forskellige afbildninger.

I næsten 100 år, fra dronning Sophie's indflytning i 1594 til dronning Sophie Amalie's død i 1685, førtes der hof på Nykøbing slot, og med næsten suveræn selvstændighed styredes herfra Lolland-Falsters len; herom vidner de store og ret fuldstændige arkiver, som er bevarede fra den tid; de bestallinger,

der vedrører medicinalvæsenet, er det, som her skal omtales nærmere, supplerede med talrige oplysninger fra hr. kantor Viggo Holm's store samlinger til Lolland-Falsters personalhistorie, der ved denne som andre lejligheder med største imødekommenhed har været stillede til rådighed.

Enkedronning Sophie's hof 1594—1631.

De første 6 år af sin enkestand tilbragte dronning Sophie ikke på sit livgeding, men ved kongehoffet sammen med sønnen, den umyndige Christian IV, og i en stadig kamp med formynderregeringen, der til sidst antog så skarpe former, at hun meget mod sin vilje i 1594 blev tvunget til at forlade hoffet og tage ophold på Nykøbing slot, på hvis ombyggelse der som sagt havde været arbejdet siden Frederik II's død 1588, og som næppe endnu var helt færdigt til at modtage enkedronningen.

I April 1594 kom dronning Sophie til Nykøbing, men allerede i September forlod hun det atter for at tage bolig i Holsten paa Cismar kloster, hvor hun oftere residerede, når det galdt om at varetage de yngre sønners interesser i hertugdømmerne.

I Cismar er da også bestillingen¹⁾ for hendes første hofmedikus Anton Bate, eller med hans lærde navn Antonius Battus udfærdiget. Han var af en flandersk slægt, der havde måttet forlade Nederlandene under religionsstridighederne, to af hans slægtninge var professorer i Rostock, og da dronning Sophie plejede at spørge sin fader hertug Ulrik af Mecklenburg til råds i alle anliggender, er det vel nok muligt, at det er ham, som har anbefalet hende Battus, der dog var dansk undersåt, da han var en søn af apoteker Anton Bate i Haderslev og Abigael Bonifaciussdatter Loir, der første gang havde været gift med Christian III livkirurg Jakob

¹⁾ Alle de følgende bestillinger, ikke alene dronning Sophie's, er udfærdigede paa tysk.

Hasebart. Hans fødeår er ubekendt; han studerede i København i 1580; i 1587 var han i Lübeck og fulgte herfra på rejse med nogle danske adelsmænd gennem Tyskland og Italien; paa hjemrejsen blev han immatrikuleret i Padua 11. Maj 1588, i Siena 1. Juli 1588 og i Basel 1592; muligvis er han bleven dr. med. et af disse steder. Hvornår han er vendt hjem, vides ikke, men 26. Nov. 1594 blev han hofmedikus hos dronning Sophie og hendes børn med en årlig løn af 250 rdl. samt fri bolig og brændsel i Nykøbing by¹⁾; bestillingen blev fornyet 15. Maj 1597 i en lidt ændret form og med forhøjelse til 300 rdl. og fri kost for ham og hans tjener eller svend („Junge“ er det sædvanlige udtryk i denne som i de følgende bestallinger). Han fulgte med dronningen på hendes mange rejser og døde i Nykøbing 12. Juni 1602²⁾.

Atter har dronning Sophie muligvis spurgt sin fader til råds, thi hendes næste læge blev en af hendes egne landsmænd Henrik Paulli, livmedikus hos hendes fætter hertug Adolph Frederik, der efterfulgte hertug Ulrik 1603, i hvilket år Paulli muligvis allerede er kommen til Nykøbing; hans bestalling er dog først udfærdiget 29. Sept. 1604, lydende på, at han skulde være liv- og hofmedikus med 500 rdl. årligt og fri bolig i Nykøbing by; desuden er tilføjet, at da der ikke var noget fuldkomment apotek på slottet, skulde han være forsynet med gode medikamenter fra Rostock eller andetsteds samt have opsigt med apotekeren.

Henrik Paulli var søn af prof., superintendent Simon Paulli og Cathrine Prenger og født i Rostock 1565; kun 11 år gammel blev han i Okt. 1576 immatrikuleret i Rostock; samtidigt med, at han der blev dr. med. 8. Aug. 1594, blev han prof.

¹⁾ Såvel denne som de fleste af de følgende bestallinger indeholder bestemmelser om, at de fra begge sider kan opsiges med et halvt års varsel, i almindelighed til pinsedag og mikkels- eller mortensdag.

²⁾ Battus var gift med Sara Oberberg, en søster til dronningens sekretær og rentemester Johannes Oberberg; hun døde få dage efter manden, 16. Juni 1602; rimeligvis er de begge bukkede under for pesten, der på den tid hærgede Lolland-Falster stærkt. Hendes broder satte dem begge et minde i kirkens kor, hvor der endnu findes en gravsten med følgende, noget utydelige indskrift:

Docto et bono viro Antonio Batto medicinæ doctori et serenissimæ reginæ Daniæ Sophiæ viduæ medico qui obiit die 12 Junii anno 1602 nec non conjugi ipsius feminæ Saræ Obenbergiæ quæ maritum obiit die 16 Junii anno 1602 sorori charissimæ posuit Johannes Obenbergius.

med. ord. og stadsfysikus; han døde i Nykøbing 13. August 1610¹⁾).

Atter hengik der et par år, inden en ny livmedikus blev fast ansat; muligvis har dog også han været der nogen tid forinden. Denne gang var det en dansk mand, Anders Skytte (selv skriver han sig Skytt, kaldes ogsaa Schyt, Schütze eller med sit lærde navn Andreas Toxotius), der 7. Juni 1612 blev ansat som liv- og hofmedikus med 400 rdl. årligt; om bolig er intet nævnt; om medikamenter er anført det samme som i den forrige bestalling, men tillige at han blev ansat „ikke alene som en doctor medicinæ med allehånde medikamenter, men ogsaa som en doctor chirurgiæ med egen hånd, hvor nøden måtte fordre det, det Gud dog nådigen afvende“. Dette er en meget ejendommelig og betydningsfuld tilføjelse, thi den viser, at en dr. med. meget godt kunde udøve kirurgi, men at det udtrykkeligt måtte gøres ham til pligt. Denne bestalling blev fornyet 7. Juni 1615 og lønnen da forbedret med 100 rdl.²⁾

Anders Skytte var søn af præst Niels Skytte og født i Smørup ved Hobro c. 1683; rimeligvis har han først studeret i København; fra 1602 til 1611 rejste han i udlandet som hov-

¹⁾ Paulli var 1598 bleven gift med Cathrine Papeke, datter af købmand Nikolai Papeke i Rostock; efter mandens død vendte hun tilbage til Rostock med sønnen Simon Paulli, som dronning Sophie nærrede interesse for og stadigt understøttede, og som senere kom tilbage til Danmark som prof. med. og blev stamfader til den endnu eksisterende danske slægt af dette navn. Indskriften på H. Paulli's gravsten i Nykøbing kirke, som nu næsten helt er udslettet, findes fuldstændigt gengivet hos Westphalen: Monumenta III, 1449.

²⁾ Det af A. Skytte udstedte genbrev (revers) er det eneste, der er udfærdiget på dansk; det er skrevet med en fast, flydende hånd og anføres her som et eksempel på et sådant genbrev:

Kiendis ieg Anders Skytt doctor udj lægekonst att hafue lofuedt, tilsagt og sworitt stormectigste oc hoybårne förstinde og frue, fru Sophiæ, Danmarckis, Norgis, Wendis og Gotthis dronning: hertuginde udj Sleswig, Holsten, Stormarnn oc Dijtmarskenn etc. minn allernådigste dronning og frue, min tro, flittig oc windskibelig tjenist for enn lægedoctor oc hofmedico, efter minn bestillings udviselse, som er dateret oc mig nådeligenn forholtt og offwerlefuerett til nest forgangne pintsdag, år 1612. Och will ieg mig forplict hafue, fornefte minn instrux flitteligenn at holde oc efterkomme (som enn erlig, trofast oc windskibelig medicum bør oc lofligenn anstår) uforkrenkeligen udj alle punkter så megen gudt allermectigste mig sinn nåde der till forlæner. Dette så at være udj sandhed hafuer ieg denne minn guodwilligenn forplict medt egnn hands underskrifuelse oc wonlig pitschers undertryckelse stadfest og bekreftiget.

Datum Nykøbing denn 7 Junij år 1612.

(Laksegl.)

Anders Skytt. D.
medt egnn hand.

mester for unge danske adelsmænd og blev i Novb. 1608 immatrikuleret og samtidigt eller kort efter dr. med. i Basel. På denne rejse lagde Anders Skytte sig særligt efter kirurgi og navnlig øjensygdomme, hvilket forklarer den vistnok herhjemme enestående dobbeltstilling som livmedikus og livkirurg¹⁾.

Anders Skytte og dronning Sophie døde omtrent samtidigt; dronningens død indtraf 4. Okt. 1631, Skytte levede endnu 21. Sept. 1631, men kort efter døde både han og hans hustru²⁾ samtidigt af pest. Det har muligvis været i anledning af Skytte's død, at Bernhard Olderman, der ved dronningens død kaldes hendes „Medicus von Haus aus“ og da fik udbetalt et års besolding med 200 rdl., blev kaldet til hende i 1631 og undervejs til Nykøbing væltede med vognen, hvorved han pådrog sig en alvorlig kvæstelse, der bidrog til hans død i 1636. Han havde da i en del år boet i Kiel og rimeligvis været dronningens medikus, når hun opholdt sig i Cismar.

Læge- og apotekervæsenet var jo i de tider endnu nøje knyttede sammen, og af dronning Sophie's lægebestillinger ses det også, at livlægen skulde være forsynet med de nødvendige medikamenter, skønt der var apoteker på slottet. Dennes beskæftigelse bestod vistnok mest i at fremstille destillerede spirituosa, olier, vande og lignende, konfekt m. m., og i den første bestalling hedder det da også, at han skal komponere medikamenter og destillere.

Den første apoteker paa Nykøbing slot var Martinus Binus, der fik bestalling 15. Sept. 1595 (gældende fra 29. August) og 50 rdl. årligt; senere fik han tillige fri kost for sig og en svend samt 6 rdl. årligt til en klædning til denne, og da han ophørte med at få fri kost — muligvis da han giftede sig

¹⁾ Om denne rejse og A. Skytte's studier under den henvises til G. Norrie's skildring heraf i „Okulister og oftalmologer i gamle dage“ i Nord. med. arkiv 1893.

²⁾ Skytte's hustru hed Gjertrud, men mere vides ikke om hende; i Nykøbing kirke findes endnu et Epitafium over ægtefællerne, som er nærmere beskrevet i G. Norrie's ovenfor nævnte afhandling.

— fik han 12 rdl. om måneden til kostpenge for sig og sven-
den og 12 rdl. årligt til dennes klædning.

Af en eller anden ubekendt grund må Martinus Binus
være fratrådt apoteket i 1609, men er enten bleven boende i
Nykøbing eller atter vendt tilbage dertil, thi 14. Juli 1617 fik
han og hans hustru ny bestalling som „Conditor und Dienerin“
med en årlig løn af 100 rdl. Binus må have hørt til de ansete
borgere i Nykøbing, hvor han tilbragte resten af sit liv, thi
han var i 1632 en af stifterne af borgerlavet i denne by, hvor
han blev begravet 20. Febr. 1648¹⁾).

Hans efterfølger var Valentin Henrik Kneytel, der fik
bestalling 20. Okt. 1609 med 250 rdl. årligt og fri bolig, saa
længe han var ugift, men uden lys og brændsel; bestallingen
blev fornyet 26. Maj 1613, men der er denne gang udtrykke-
ligt tilføjet, at han ikke i sit hus eller uden for apoteket må
præparere, destillere eller falholde medikamenter, oliteter og
vande, men ganske og aldeles afholde sig herfra ligesom også
fra privat kureren, samt at han skal holde en kvalificeret svend.
Han fik som tidligere 250 rdl., men nu tillige månedlige kost-
penge for sig og sin svend. Bestallingen fornyedes i lidt ændret
form 30. Nov. 1626.

Om Kneytel²⁾ er fratrådt som apoteker eller død i denne
stilling, vides ikke; men i 1630 blev i alt fald Caspar
Schuchmann dronningens apoteker. Nogen bestalling for ham
er ikke fundet, derimod et af ham 29. Sep. 1630 udstedt gen-
brev, og han er da altså tiltrådt; ved dronningens død året
efter fik han et års besolding, 250 rdl., udbetalt samt desuden
af nåde andre 250 rdl., hvad der ellers ikke var tilfældet og
kunde tyde på, at han ved overtagelsen af apoteket har måttet
sætte sig i større udgifter.

¹⁾ Om Binus' hustru vides i øvrigt kun, at hun hed Cathrine, og at hun blev
begravet i Nykøbing 14. Marts 1650.

²⁾ Kneytel blev 17. Juni 1627 gift med Lisbeth Mortensdatter, en datter af Mar-
tinus Binus; hun havde tidligere været gift med Hans Rostorph og blev begravet i
Nykøbing 15. Sept. 1639.

Lægen og apotekeren var vel nærmest knyttede til dronningen personligt og den højere hofstat, men ingen af disse kunde dog helt undvære en bartskeer, en kirurg, og da endnu mindre hele det store underordnede tjenerskab.

Allerede inden dronning Sophie kom til Nykøbing, havde Jakob v. Schwolle fået en på Frederiksborg 25. Dec. 1592 udfærdiget bestalling som barber med 30 rdl. årligt og underhold m. m., når han opvartede hos dronningen; han synes således kun at være tilkaldt, når hans nærværelse krævedes; bestallingen blev fornyet i Nykøbing 8. Juli 1595; han kaldes da endnu barber og fik nu tillige fri kost og fuldt underhold; sidste gang blev bestallingen fornyet 11. Okt. 1601, og han rykkede da op til at kaldes hofbarber og få 50 rdl. årligt samt 10 rdl. om måneden i kostpenge for sig og sin svend med forpligtelse til at kurere gratis på hofjtjenerne, når de kom til skade i deres tjeneste og formedelst armod ikke selv kunde betale ham.

Samtidigt havde dronningen en „Hofwundarzt“, mester Valentin Weishans, der fik bestalling 8. Juni 1595 med 100 rdl. årligt, fri kost for sig og sin svend samt et kammers på slottet, hvoraf muligvis kan sluttes, at bartskeerens ellers havde bolig i byen. Rimeligvis har Weishans været dronningens personlige kirurg og er død eller fratrådt, da Anders Skytte foruden at være læge også blev kirurg hos dronningen 1612. Ligeledes er J. v. Schwolle rimeligvis enten død eller fratrådt, da Andreas Behr, født i Rothenburg an der Tauber, 15. Okt. 1613 blev hofbarber med 50 rdl. årligt og 10 rdl. om måneden i kostpenge for sig og sin svend; i hans bestalling er der denne gang tilføjet et bestemt forbud mod at kurere og helbrede enhver farlig eller smitsom syge („klebende Seuche“), skade eller sygdom, samt et påbud om, at når han måtte erfare, at en eller flere af hofjtjenerne med sådanne er behæftet, ikke at fortie det, men anmelde det; desuden skulde han ligesom J. v. Schwolle kurere gratis på de hofjtjener, der kom til skade i tjenesten. Andreas Behr¹⁾ er rimeligvis død 1626, da Dettlef von Wolff 16. Juni 1626 blev hofbarber

¹⁾ Behr's enke Cathrine døde i Nakskov i Dec. 1651.

og fik en med den forrige enslydende bestalling og samme løn; Wolff¹⁾, der sammen med apoteker Binus var en af stifterne af borgerlavet i Nykøbing, er vistnok død i 1657, i hvilket år Gotfred Hempel blev hofbarber 17. Dec. efter afdøde mester Dettlef.

Da dronning Sophie 4. Okt. 1631 endte sit virksomme liv på Nykøbing slot 74 år gammel, havde hun været enke i 43 år og af disse tilbragt de 37 i Nykøbing; med stor dygtighed havde hun styret Lolland-Falsters len, og ikke alene bidraget meget til Nykøbing bys opkomst, men ogsaa til forbedring af landvæsenet og husfliden og derved til større velstand i lenet; og samtidigt styrede hun sine egne sager så dygtigt, at hun ved sin død efterlod den for hin tid enorme formue af 5 $\frac{1}{2}$ millioner rdl., svarende til omtrent 22 millioner kroner nu.

Tre år senere (1634) blev slottet sæde for et nyt hof, tronfølgeren prins Christian og hans hustru Magdalene Sibylle, som boede der, han til sin død 1647, hun til sit ny ægteskab 1652. I den tid har livet ved hoffet vistnok været meget forskelligt fra det forrige; den unge levelystne fyrste er mere bekendt for sine udskjelser og sin pengetrang end for sin dygtighed.

Prins Christian's hof 1634—1652.

Der er fra prins Christian bevaret et meget stort arkiv, men kun en ringe del af det angår særligt Lolland-Falster, og navnlig findes der meget faa bestallinger vedrørende hans medicinske hofstat i Nykøbing. Ad forskellige andre veje kan disse dog suppleres.

Allerede som syvårig dreng fik prins Christian sin egen livmedikus, idet Christen Bording blev udnævnt hertil 19. Aug. 1610, men 1614 fratrådte han stillingen efter 20. Marts at være

¹⁾ Wolff's enke Lisbet levede endnu i Nykøbing i Juni 1667.

bleven provinsialmedikus i Ribe, hvorefter Mads Jacobsen var prinsens livmedikus fra 18. Marts 1614 til 11. Juli 1620, da også han fratrådte efter at være bleven medikus i Aarhus; senere vides prinsen ikke at have haft nogen egen livmedikus, indtil han tog bolig på Nykøbing slot, da Henrik Küster blev hans hofmedikus.

Henrik Küster (Köster, Custerus) var f. c. 1588 i Rostock; 30. Juli 1613 blev han immatrikuleret i Leyden; da han 5. Marts 1631 blev immatrikuleret i København, var han dr. med. og nedsatte sig efter opfordring af den fynske adel i Odense, hvor han i 1632 kaldes residerende medikus, men synes at have haft ondt ved at leve; herfra kaldtes han til hofmedikus på Nykøbing slot muligvis i 1634, han var der i alt fald i Juli 1635, da der findes et latinsk brev fra ham til Ole Worm, dateret Nykøbing 9. Juli, men nogen bestalling for ham er det ikke lykkedes at finde; han skal have fået løfte om et kanonikat og fri praksis på Lolland-Falster, men selve lønnen synes at have været dårlig; i alt fald beklager han sig over sine økonomiske forhold; i den fornyelse af bestallingen, som han fik 19. Sept. 1638, anføres, at han skal have 400 rdl. (der har først stået 330 rdl., men det er overstreget; muligvis har dette været den oprindelige løn), fri bolig og brændsel samt på rejser med prinsen frit ophold for sig og sin tjener; desuden fik han ret til fri praksis mellem adelen og andre; senere fik han brev på et kanonikat og et vikarie i Lund og til sidst Nybølle præbende. Han døde i Nykøbing, vistnok omkring 1. Aug. 1646; han var gift, men hustruens navn kendes ikke.

I sin stilling havde Henrik Küster en del genvordigheder, idet han måtte finde sig i, at der tilkaldtes forskellige andre til at behandle den benlidelse, som prinsen i 1627 havde pådraget sig ved et brud af det ene skinneben, som synes at have fremkaldt en betændelse med fistelgange. Det er dog først 10 år senere, at der høres noget nærmere om denne lidelse; i Nov. 1637 lod nemlig Christian IV skarpretteren i Glückstadt hente for at behandle tronfølgerens ben; bittert beklager Küster sig i et brev til Ole Worm over denne kvaksalver, der er ligeså skikket til denne kur som et æsel til at spille på lyre; i de to måneder, skarpretteren har behandlet prinsen,

er Küster aldrig bleven tilkaldt, men selvfølgelig vilde han heller ikke holde en medicinsk konsultation med et sådant udskud af menneskeheden; hvor må ikke folket, ja selv kongerne undgælde for de fejl, der begås af disse slette kvak-salvere, som ikke er værdige til at betros pleje og helbredelse af en lus!

Året efter måtte Küster atter finde sig i, at prinsen lod en anden behandle det syge ben, idet Helvig Dieterich¹⁾, der da var livmedikus hos kurfyrst Georg Vilhelm i Berlin, blev tilkaldt og opholdt sig hos prinsen i c. 1 år; han synes ligesom Anders Skytte særligt at have givet sig af med kirurgi; nogen fast ansættelse vides han dog ikke at have fået lige så lidt som senere, da han i 1646—1647 atter opholdt sig på Nykøbing slot, efter at være falden i unåde hos Christian IV, hvis livmedikus han havde været fra 1644 til 1646. Rimeligvis har Dieterich fungeret som prinsens læge efter Küster's død, han ledsagede i alt fald prinsen på den baderejse til Langenschwalben ved Wiesbaden, som denne tiltrådte i foråret 1647 uden dog at naa sit mål, idet han døde undervejs 2. Juni på slottet Körbitz ved Dresden.

Efter prinsens død blev Magdalene Sibylle boende på Nykøbing slot og antog i 1647 eller 1648 Georg Frederik Laurentius til sin hofmedikus, hvilket han vedblev at være, til prinsessen i 1652 forlod Danmark for at indgå et nyt ægteskab med hertug Frederik Vilhelm af Sachsen-Altenburg. Nogen bestalling for ham er det ikke lykkedes at finde.

Georg Frederik Laurentius, hvis fader var dr. med., men i øvrigt ubekendt, var født i Luben i Lausitz 11. Marts 1594 og studerede ved forskellige universiteter, indtil han 24. Febr. 1620 blev dr. med. i Padua. Fra 1621 praktiserede han i Danzig, hvorfra han i 1624 flyttede til Leipzig og derfra i 1632 til Hamburg, hvor han indviklede sig i en række stridigheder med andre læger og derfor drog først til Slesvig, senere til Lübeck, men i 1638 atter til Hamburg, hvor de gamle stridigheder på ny blussede op. I 1647—1648 tog Laurentius da mod ansættelsen hos Magdalene Sibylle, som han ledsagede på hen-

¹⁾ Om H. Dieterich henvises til Biografisk Leksikon IV 266.

des bryllupsrejse til Meissen i 1652, men han vendte tilbage til Danmark og skal derefter være bleven livmedikus hos Frederik III, uden at det dog har været muligt at finde noget sikkert herom; muligvis er han forbleven som læge i Nykøbing indtil 1657, da Thomas Bartholin's bekendte prosekter Mikael Lyser blev medikus for Lolland, Falster og Møen med bolig i Nykøbing, hvor han dog allerede døde 20. Okt. 1659¹⁾. I 1663 skal Laurentius have taget sin afsked og derefter levet i Lübeck til sin død 1673 beskæftiget med literært arbejde²⁾.

Efter at dronning Sophie var død og apoteker Schuchman havde fået sin afregning, vides der ikke at have været nogen apoteker i Nykøbing, førend prins Christian tog bolig der.

Samtidig med at Henrik Küster blev hofmedikus, er apoteker Christopher Heerfort vistnok kommen til Nykøbing, thi 1634 fik han en gård overladt til beboelse; heller ikke for ham er det lykkedes at finde nogen første bestalling, men derimod en fornyet bestalling 18. Marts 1637, af hvilken det fremgår, at han havde overtaget apoteket med dets inventar og indhold af varer i 1635. Der er i bestallingen ikke tale om nogen pengeløn, men som „rekompens“ fik Heerfort foruden apoteksbygningen, som prinsen skulde vedligeholde, kul og brænde samt fra slottets haver de urter, blomster m. m., som kunde bruges i apoteket.

Det synes, som om denne bygning har været prinsens private ejendom, thi i 1654, altså to år efter, at Magdalene Sibylle havde forladt Nykøbing, skænkede hun apoteker Heerfort gården på betingelse af, at han deri skulde indrette et

¹⁾ Skønt Lyser egentlig ikke hører hjemme i denne fremstilling, benyttes lejligheden til — efter hr. kantor V. Holm's afskrift — at meddele indskriften på hans gravsten, saa meget mere som hans dødsdag altid tidligere er angivet at være 20. Nov.: „Hic jacet Michael Luserus ex nobili celebriq. familia Lipsiæ natus philosoph. et medic. doct. professor acad. Lips. trium. insular. Falstr. Laland. et Mønæ [me]dicus regius[matri]monio sibi juncit[virgin]em lectissimam [Magdal]enam Sibyllam Herfort moritur [1]659, 20. Octobr. [æ]tatis 33.“

²⁾ Laurentius var 1639 i Hamburg bleven gift med Margrethe Arnson, datter af Gerhard Arnson i Hamburg, død 1650 i Nykøbing.

apotek, der aldrig måtte forrykkes¹⁾; måske har heller ikke hele hoffets gæld til Heerfort endnu været afgjort, og den var stor, thi i 1651 lovede Frederik III at betale denne, der alene for årene 1643—1651 udgjorde 11220 rdl. 19 sk., hvorved dog må erindres, at apotekerne i de tider tillige var privilegerede vinhandlere. Privilegiet fornyedes atter 30. Okt. 1656 og Heerfort fik da tillige frihed for al borgerlig tyngde og skat for sig og sine efterkommere samt årligt 70 læs brænde, 1 læst kul og 50 læs tørv. Året efter, 1. Maj 1657, fik han tillige privilegium som apoteker i Nakskov, og 6. Sept. 1660 privilegium på svaneapoteket i København, som han havde købt, og han aftrådte da apoteket i Nykøbing til sin svigersøn Christopher Hartmann.

Christopher Heerfort døde i København 1679 og blev bisat i Petri kirke 5. Juli; kisten blev senere ført til Nykøbing, hvor den 29. Aug. blev indsat i hans begravelse der²⁾.

Fra prins Christians ophold i Nykøbing kendes ingen bartskærbestalling. Samtidigt med, at han som syvårig dreng fik sin egen livmedikus, fik han også sin egen livbarber og sårlæge Jakob Hogenvold (eller Hagevald), der fik bestalling som sådan 31. Okt. 1610 og fungerede til 1. Juli 1629 efter allerede i 1625 at have fået apotekerbevilling i Helsingør, hvor han vistnok døde c. 1642³⁾.

Hans efterfølger synes at have været Christian, tidligere ansat hos enkekurfyrstinden af Brandenburg; han var i alt fald hos prinsen i Nykøbing i Aug. 1643, da Küster i et brev til Ole Worm omtaler ham som „chirurgus noster . . . vir satis expertus“. (Det er muligvis den Christian Bartskeer; der i 1644

¹⁾ I 1666 købte apoteker Hartmann dog en anden gård, hvori apoteket siden den tid stadig har været, og som uden tvivl er den samme som den, i hvilken Binus havde sit apotek.

²⁾ Heerfort var første gang gift (før eller i 1650) med Dorothea Dobs, død før eller i 1658, anden gang med Margrethe Bentzen, f. 1617, d. 1687, enke efter eutinsk gehejmesekretær Daniel Friedenreich.

³⁾ J. Hogenvold var gift to gange, men noget nærmere om hans hustruer vides ikke.

blev ansat ved holmen, tugthuset og provianthuset og var med på skibet „Trefoldigheden“, da Christian IV blev såret i slaget på Kolberger Heide 1. Juli 1644. Han levede endnu i København i 1668.)

Hvor vidt Dronning Sophie's tidligere hofbarber Dettlef v. Wolff, er vedbleven at fungere under prins Christian, vides ikke; men han vedblev i alt fald at bo i Nykøbing til sin død 1657, og hans efterfølger blev da Gotfred Hempel, der 17. Dec. 1657 blev hofbarber med 200 rdl. i løn; han havde i April 1657 fået bolig i Nykøbing og da i 4 år været i prinsens tjeneste; rimeligvis er her tale om kronprins Christian (V). Hempel døde allerede 1. Nov. 1658, hvorefter enken fik 50 rdl. i pension.

Af andre bartskærer i Nykøbing i dette tidsrum kendes Laurits Bartskær, der blev begravet 16. April 1634, og David Albertsen Ritz, der 1638 blev optaget i borgerlavet og blev begravet 24. Juni 1646.

Enkedronning Sophie Amalie's hof 1670—1685.

Efter Magdalene Sibylle's bortrejse synes slottet at have stået ret ubenyttet hen i 18 år; dog fejredes her i 1667 kronprins Christian's bryllup med Charlotte Amalie. Efter Frederik III død 1670 tog hans enke Sophie Amalie bolig her, da hun havde fået Lolland-Falsters len som livgeding; dog opholdt hun sig oftere end sin forgængerinde i København, der under enevælden langt mere end tidligere blev den egentlige residensstad.

Af den ret store samling bestallinger, som findes i Sophie Amalie's arkiv, er det derfor også kun en mindre del, der direkte drejer sig om Nykøbing, og navnlig gælder det den medicinske hofstat; med sikkerhed kan det egentlig kun påvises, at hendes medikus i Nykøbing, han kaldes hverken liv- eller hofmedikus i bestallingen, var den allerede 15. Marts 1665 til medikus for Lolland-Falster udnævnte Henrik Schrizmeier; han var født i 1631 i Ditmarsken (muligvis

en apotekersøn fra Meldorf), blev immatrikuleret 9. Maj 1661 i Leyden og dr. med. der 17. Juli 1661; han blev 29. Okt. 1670 medikus hos Sophie Amalie, af hvem han foruden de 300 rdl., han allerede forud fik af kongen, skulde have 200 rdl. årligt. I bestillingen hedder det, at han med største flid skal behandle enhver i hofstaten, høje som lave, når de er syge og upasselige, og hvor han af hensyn til dronningen ikke kan besøge dem, naar de er angrebne af let smittende sygdomme, skal han høre til dem og foreskrive dem medikamenter. På grund af forskellige stridigheder forlod han Nykøbing i 1672 og tog til København, hvor han praktiserede og 28. Nov. 1673 lod sig immatrikulere, men allerede 23. Okt. 1673 var hans bestalling bleven ham affordret; 10. Aug. 1775 blev han feltmedikus ved hæren i Skåne, hvor han døde ved nytårstid 1676¹⁾.

Efter Schrizmeier's bortrejse vides der ikke at være bleven ansat nogen medikus i Nykøbing hverken af kongen eller enkedronningen; rimeligvis har denne da under sit ophold her været ledsaget af sin liv- og hofmedikus Johan Henrik Brechtfeld, der havde fået bestalling som sådan 10. Aug. 1671 med 600 rdl. årligt. I bestillingen er der ordret givet ham de samme forskrifter som Schrizmeier, men desuden tilladelse til at have praksis hos andre fornemme folk, dog ikke når de har kontagiøse sygdomme. Brechtfeld var født i Wolfenbüttel i Braunschweig og var bleven licent. med. i Helmstedt 21. Dec. 1661, han blev hos enkedronningen til hendes død 1685, hvorefter han praktiserede i Hamburg til sin død 1699.

Kort før enkedronningens død, vistnok fra 1. Jan. 1685, blev Johan Just Bøhme medikus for Lolland-Falster med 200 rdl. årligt og samtidigt medikus hos Sophie Amalie, men bestillingen for ham er først udstedt 18. Maj 1685 og indeholder derfor intet om særlig gage; 31. Okt. 1685 fik han tillige apotekerbevilling i Nykøbing; 28. Maj 1698 fik han titel og rang med livmedici og er rimeligvis samtidigt eller lidt senere flyttet

¹⁾ Schrizmeier var før eller i 1667 i Nykøbing bleven gift med Marie Bentzen, datter af borgemester Knud Bentzen og Karen Skytte samt datterdatter af livmedikus Anders Skytte; hun ægtede som enke sekretær Jacob Becher i København og levede endnu i 1694 i Nykøbing.

til København, da han 9. Maj 1699 overdrog apoteket til Frederik Seidelin. Bøhme var født 7. Sept. 1660 i Osterode i Hannover, studerede i Leipzig og Jena, praktiserede i Braunschweig og synes at have nedsat sig i Nykøbing, inden han 18. Juni 1684 blev dr. med. i København; i 1687 blev han fritaget for skat og indkvartering; efter at være flyttet til København blev han livmedikus hos Frederik IV og enkedronning Charlotte Amalie 6. Jan. 1700. Han døde i København 14. Juli 1709¹⁾.

Med Bøhme mistede Nykøbing for en lang årrække en fastboende læge; byen måtte nu nøjes med bartskærer, medens derimod Maribo fra 1703 til 1816 blev sædet for Lolland-Falsters provinsialmedici; først 1776 fik Nykøbing atter en læge, idet Johan August Marquardt, som fra 1769 havde været stadskirurg der, i dette år tog medicinsk eksamen og senere blev distriktskirurg. Fra 1816 bliver Nykøbing atter sædet for Lolland-Falsters stiftsfysici.

Apoteket i Nykøbing vedblev som tidligere omtalt at være i Christopher Heerfort's besiddelse indtil 1660, da han overdrog det til sin svigersøn Christopher Hartmann, om hvem der i øvrigt vides meget lidt; han blev hofapoteker 28. Okt. 1670 og skulde herfor nyde de samme begunstigelser som svigerfaderen; året efter, 29. Juli 1671, blev han tillige rådmand; bestallingen er udfærdiget paa dansk, medens alle bestallingerne for Sophie Amalie's egne embedsmænd er udfærdigede paa tysk. Hartmann (der var gift med Magdalene Sibylle Heerfort, som senere ægtede dr. med. J. J. Bøhme og er nærmere omtalt under ham) blev begravet 14. Juni 1683 i Nykøbing.

¹⁾ Bøhme blev gift første gang c. 1685 med Magdalene Sibylle Heerfort, datter af apoteker Christopher Heerfort og Dorothea Dobs; hun havde første gang været gift med provinsialmedikus Mikael Lyser, der døde få uger efter brylluppet, og derefter med hofapoteker Christopher Hartmann, efter hvem hun ejede apoteket, hvad der vel var grunden til, at Bøhme fik bestalling på at være apoteker, skønt en læge ifølge medicinalforordningen af 1672 ikke tillige måtte være apoteker. Anden gang var Bøhme gift med Gjørvel Cathrine Portuan, f. 1660, begravet 19. Nov. 1740, datter af købmand Hans Portuan i Nakskov.

Om Sophie Amalie har haft nogen særlig hofbarber i Nykøbing, vides ikke; der er ikke fundet bestalling for nogen sådan, derimod en for „kirurg“ Philip Hacquart, udstedt i Nykøbing 12. Novbr. 1670, ifølge hvilken han skulde have 200 rdl. årligt, frit kvarter i Nykøbing og i kostpenge 8 rdl. om måneden. Det er dog næppe rimeligt, at Hacquart har kunnet tilbringe lang tid ad gangen i Nykøbing, da han tillige var livkirurg hos Christian V og ved forskellige andre hverv knyttet til København.

Philip Hacquart var født 1616, uvist hvor, men han hørte til den katolske kirke; hvornår han er kommen til Danmark vides ikke, men 1. Juli 1655 blev han bartsvær ved holmen, tugthuset og provianthuset, 15. Jan. 1658 livbarber hos Frederik III, fik ny bestalling af Christian V som livkirurg og barber 13. Febr. 1671 og døde 23. Maj 1698 i København¹⁾; han kaldes „*medicinæ practicus et chirurgus experimentissimus*“, men er ellers kun kendt som kirurg.

Uden bartsvær har Nykøbing by dog selvfølgelig heller ikke nu været, og der kendes da også navne på flere fra den tid: Johan Leonhard Schnetter, som var der i 1667 og døde i Juni 1679²⁾. Hans Jung, som ogsaa var der i 1667 og døde før 1684³⁾. Hans Jokim Saur, der var født i Nykøbing, havde været bartsvær i Lund og 30. Dec. 1679 fået tilladelse til at ned-sætte sig, hvor han vilde; 2. April 1680 fik han bestalling af Sophie Amalie som bartsvær i Nykøbing, hvor han døde 1690⁴⁾. Jens Jørgensen Prip, som efter længe at have gjort ulovlig indpas i Saur's næring ligeledes fik bevilling af Sophie Amalie 26. Marts 1681, men først 18. Jan. 1684 tog han borgerskab; begravet 25. Aug. 1684⁵⁾. Anton Gynther Clausen, født i Oldenburg, der fik bevilling 7. Okt. 1684, dog skulde han først

¹⁾ Hacquart blev c. 1654 gift med Christine Vogt, f. c. 1629, begr. 18. Dec. 1689 i København; hun havde tidligere været kammerpige hos prinsesse Vilhelmine.

²⁾ Schnetter's hustru Barbara blev begravet 21. April 1679.

³⁾ Jung's hustru, hvis navn ikke kendes, blev begravet 30. Dec. 1668.

⁴⁾ Saur's hustru Maren Nielsdatter blev gift med hans efterfølger Christian Theodor Ohrlob, der dog først fik bevilling som bartsvær 19. Jan. 1695; hun blev begravet 4. Nov. 1694, og Ohrlob ægtede derefter bartsvær A. G. Clausen's enke Malene Jensdatter.

⁵⁾ Prip's hustru Kirsten levede endnu i 1709 i Nyborg.

eksamineres; muligvis er dette trukket ud, thi også han tog først borgerskab 8. Okt. 1686; han blev 10. Nov. 1688 fritaget for skat, indkvartering og anden borgerlig tyngde og døde i foråret 1701. Desuden var der i 1680 en bader Gutjahr, som gjorde indpas i Saur's næring.

Med dronning Sophie Amalie's død 1685 er slottets glanstid forbi; den sidste enkedronning, der 1699—1714 havde Lolland-Falsters len til livgeding, var Christian V enke Charlotte Amalie, men om hendes ophold på slottet vides intet; at hun der lod indrette et reformert kapel taler dog for, at hun til tider har resideret paa slottet, men om hendes styrelse af lenet er intet bevaret i arkiverne. Hendes ægteskab havde heller ikke været så lykkeligt, at hun havde nogen særlig grund til med glæde at mindes det sted, hvor hendes bryllup havde stået.

Allerede da Charlotte Amalie overtog slottet, var det skrøbeligt og måtte i 1700 stærkt ombygges; den sidste fyrstinde, som boede der i nogle dage i 1716, var tsar Peter den store's hustru Cathrine¹⁾; efter den tid forfaldt slottet mere og mere, og for 16718 rdl. blev det til sidst i 1765 solgt til nedbrydning. På slotsholmen, som nu for en stor del er bebygget, er der kun ubetydelige levninger tilbage af det engang så mægtige slot.

¹⁾ I 1640 havde kong Gustav Adolph's enke Eleonora Marie i nogle måneder været gæst på slottet hos prins Christian.